

УДК 37.025.062.004

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2\(36\)-765-772](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2(36)-765-772)

Олійник Наталія Анатоліївна кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21101, тел.: (0432) 265-220, <https://orcid.org/0000-0001-9340-4378>

Імбер Вікторія Іванівна кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21101, тел.: (0432) 265-220, <https://orcid.org/0000-0003-2908-9654>

Комарівська Надія Олегівна кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21101, тел.: (0432) 265-220, <https://orcid.org/0000-0002-9538-4048>

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні питання агресивної поведінки молодших школярів, саме їх причини і форми проявів. У статті також розкриваються позитивні сторони застосування арт-терапії в корекційно-розвиваючій роботі з дітьми молодшого шкільного віку, також продемонстровані результати роботи з цією категорією дітей.

У роботі розглянуто актуальні методи корекції агресивної поведінки у молодших школярів із застосуванням арт-терапії. Проблема полягає в тому, що молодші школярі усе частіше виявляють агресію у поведінці незважаючи на широкий спектр методів корекції даної поведінки, на жаль не всі методи є ефективними. Мета представленої роботи є показати ефективність корекції агресивної поведінки за допомогою арт-терапії. Завданням визначено розкрити теоретичний аспект агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку; обґрунтувати модель корекції агресивної поведінки молодших школярів шляхом арт-терапії; описати етапи, методи, методики дослідження; описати програму арт-терапії; проаналізувати результати дослідження до та після проведення експерименту.

У роботі представлений психо-діагностичний метод та формувальний етап експерименту. Зауважено, що агресивну поведінку молодших школярів можна скоригувати, при організації потрібних та правильних умов з використанням необхідних методик, однією із ефективних засобів для корекції

агресивної поведінки є арт-терапія. По-перше, у учнів не включаються захисні механізми (більша частина молодших школярів люблять малювати, співати, робити аплікації), по-друге, при використанні арт-терапії виникає можливість невербального контакту, що є важливим аспектом роботи (більшість таких дітей є замкнутими, також не усвідомлюють своїх емоцій), по-третє, завдяки арт-терапії в учнів відбувається мобілізація творчого потенціалу та внутрішніх механізмів саморегуляції.

Доведено, що арт-терапія є ефективним засобом корекції не тільки агресивної поведінки молодших школярів, а й усвідомлення своїх емоцій, поведінки та розвитку творчих здібностей дитини.

Ключові слова: арт-терапія, корекція, агресивна поведінка, молодші школярі.

Oliinyk Nataliia Anatolyivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, head of the Department of Primary Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Ostrozkyi St., 32, Vinnytsia, 21101, tel.: (0432) 265-220, <https://orcid.org/0000-0001-9340-4378>

Imber Viktoriia Ivanivna Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Ostrozkyi St., 32, Vinnytsia, 21101, tel.: (0432) 265-220, <https://orcid.org/0000-0003-2908-9654>

Komarivska Nadiia Olehivna Anatoliivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Ostrozkyi St., 32, Vinnytsia, 21101, tel.: (0432) 265-220, <https://orcid.org/0000-0002-9538-4048>

ART THERAPY AS A MEANS OF CORRECTING AGGRESSIVE BEHAVIOR IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN

Abstract. The article examines the theoretical issues of aggressive behavior of younger schoolchildren, their causes and forms of manifestation. The article also reveals the positive aspects of the use of art therapy in corrective and developmental work with children of primary school age, and also demonstrates the results of work with this category of children.

Current methods of correcting aggressive behavior in younger schoolchildren with the use of art therapy are considered in the work. The problem is that younger schoolchildren increasingly show aggression in their behavior, despite a wide range of methods for correcting this behavior, unfortunately, not all methods are effective. The purpose of the presented work is to show the effectiveness of correction of aggressive behavior with the help of art therapy. The task is to reveal the theoretical

aspect of aggressive behavior of children of primary school age; justify the model of correction of aggressive behavior of younger schoolchildren through art therapy; describe stages, methods, research methods; describe the art therapy program; analyze the results of the research before and after the experiment.

The work presents the psycho-diagnostic method and the formative stage of the experiment. It is noted that the aggressive behavior of younger schoolchildren can be corrected by organizing the necessary and correct conditions with the use of the necessary methods, one of the effective means for correcting aggressive behavior is art therapy. Firstly, students do not engage in protective mechanisms (the majority of younger students like to draw, sing, make applications), secondly, when using art therapy, there is the possibility of non-verbal contact, which is an important aspect of the work (most of such children are withdrawn, are also not aware of their emotions), thirdly, thanks to art therapy students are mobilized creative potential and internal mechanisms of self-regulation.

It has been proven that art therapy is an effective means of correcting not only the aggressive behavior of younger schoolchildren, but also the awareness of one's emotions, behavior and the development of the child's creative abilities.

Keywords: art therapy, correction, aggressive behavior, junior schoolchildren.

Постановка проблеми. Нині агресивна поведінка молодших школярів – один із найактуальніших запитів у батьків до психолога, а проблема агресії – одна з найважливіших в умовах розвитку нашого суспільства. Молодші школярі все частіше порушують дисципліну у класі, грубо відповідають на зауваження педагогів, гостро реагують на жарти однолітків. Військовий стан, нестабільність у суспільстві, конфлікти, відповідно відображення цих подій у засобах масової інформації, знецінення сімейних цінностей, послаблення виховного впливу зі сторони батьків та педагогів сприяють підвищенню рівня дитячої агресивності. Така поведінка провокує припинення адекватного спілкування між однолітками, батьками та педагогами, погіршення навчального процесу, знеціненню себе та інших, неповагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика агресивної поведінки є предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних вчених: Л. Дозорець, Л. Кльоц, О. Ляц, С. Максименко, В. Хомік, Г. Кауфман, М. Клайн, К. Лоренц, К. Юнг, Р. Берон, З. Фройд, Е. Фромм. Різні аспекти прояву агресії та агресивної поведінки у молодших школярів висвітлено у дослідженнях Д. Дмитрова, І. Ленденева, Н. Платонова та ін. Питанням попередження агресивної поведінки дітей та підлітків висвітлено у працях Г. Бондаренко, О. Босак, О. Ляц, І. Марценківської, О. Мізерної, Н. Яськова та ін. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень агресивної поведінки, проблема виникнення її та запобігання залишаються мало досліджуваними.

Мета статті – вивчити та перевірити особливості корекції агресивної поведінки молодших школярів засобами арт-терапія.

Виклад основного матеріалу. Агресія у молодшому шкільному віці обумовлена насамперед переходом дитини на нові соціальні відносини і розглядається як реакція на комплекс внутрішніх та зовнішніх змін соціальної спрямованості. Необхідно відзначити, що основні причини агресивної поведінки молодших школярів – це реакція на нерозуміння дорослими дитячих проблем, на невизнання та неувагу, а також не можна забувати про виражені емоційні порушення, які є наслідком різних проблем пренатального або натального періоду.[9, с. 327].

Агресивні дії виступають у якості способу самоствердитися, задовольнити свою потребу в самореалізації; як засіб досягнення будь-якої значної собі мети; як прийом для психологічної розрядки, перемикання діяльності.

У тлумачному словнику психіатричних термінів поняття «агресія» визначено як один з механізмів психологічного захисту (у межах неофрейдизму) [5], а у словнику-довіднику зі соціальної діяльності – як прояв деструктивних тенденцій в сфері суб'єкт-суб'єктних відносин [4] Агресивність – властивість особистості, що виражається у ворожому ставленні людини до інших людей, до тварин, до навколишнього світу. Агресивна поведінка найчастіше сприймається як мотивовані зовнішні дії, що порушують норми та правила співіснування, які завдають шкоди, біль та страждання людям, тваринам чи неживим предметам.

У своїй публікації, на основі аналізу наукових розвідок, Д. Дмитрова, виділяє декілька характерних форм прояву агресії у дітей:

1. *Фізична агресія*, тобто. напад – використання фізичної сили проти іншої особи (дитина б'ється, кусається, ламає, шпурляє предмети тощо).
2. *Непряма агресія* – дії, які не опосередковано спрямовані на іншу людину (плітки, злісні жарти), так не спрямовані на будь-кого іншого (вибухи люті, крик, тупання ногами, биття кулаками по столі, гупання дверима тощо).
3. *Вербальна агресія* – вираз негативних почуттів через крик, вереск, сварка, а також через словесні висловлювання (погрози, прокляття, лайка, тобто, дитина кричить, погрожує, ображає інших).
4. *Схильність до роздратування* – готовність до прояву при незначному подразнику різкості, грубості, роздратованості.
5. *Негативізм* – опозиційна форма поведінки, спрямована зазвичай проти авторитету. Може змінюватися від пасивного опору до активної боротьби [7. с. 209].

Агресивна поведінка молодших школярів, безперечно, піддається корекції та головне її завдання – психолого-педагогічна корекція відхилень у психічному розвитку дитини (інтелектуальний, емоційний, мотиваційний, поведінковий, вольовий, руховий та ін.) на основі створення оптимальних психолого-педагогічних умов у розвитку творчого потенціалу особистості кожної дитини.

Все частіше психологами визнається найбільш ефективним та екологічним методом психокорекції – арт-терапія, яка являє собою терапевтичний

метод, що ґрунтується на лікувальному впливі спілкування у поєднанні з творчістю. В Україні, в період російської агресії, до виду терапії практичної психології входить не тільки малювання, а й музика, драма, казка, колажі, ліплення, танці, мистецтво (картини, скульптури), фотографія – все, що є творчістю. Тобто, основні її методи – музикотерапія, казкотерапія, танцювально-рухова і драматерапія, оригамі, відеотерапія, фототерапія, малювання, кольоротерапія, маскотерапія, лялькотерапія, робота з м'яким матеріалом та інші форми самовираження у творчості [1, с. 3]. Найважливіший принцип арт-терапії – схвалення та прийняття всіх продуктів творчої мистецької діяльності незалежно від їх змісту, форми та якості.

Арт-терапія виконує психотерапевтичну функцію, допомагаючи дитині пережити негативні події та ситуації, відновити емоційну рівновагу, сформувати психологічну захисту реакцію та подорослішати в емоційному та соціальному плані. Вона є одним з ефективних методів корекції негативних емоційних станів.

Визнанням є той факт, що в результаті занять арт-терапією у дитини знижується рівень тривожності, агресивності та конфліктності, діти отримують нові різні моделі розрядки гніву та зняття стресу. З метою перевірки, даного твердження нами проведено експеримент серед учнів 2 класу Вінницького ліцею №36. У якому взяло участь 54 учні, серед яких 32 дівчинки та 22 хлопчики.

Формуючий експеримент проходив у кілька етапів:

1. Діагностичний: первинна діагностика особливостей агресивної поведінки з урахуванням школи.

2. Експериментальний: розробка та проведення програми корекційно-розвиваючих занять із дітьми молодшого шкільного віку щодо зниження рівня агресивності.

3. Контрольний: проведення повторної діагностики особливостей агресивної поведінки у дітей молодшого шкільного віку, порівняльний аналіз результатів, оцінка ефективності роботи.

Матеріали та методи дослідження. На першому та другому етапі був використаний наступний діагностичний інструментарій: методика діагностики агресивності А. Басса та А. Дарки (адаптація А. Осницького).

На другому етапі була розроблена та апробована корекційно-розвивальна програма для молодших школярів з зниження рівня агресії із застосуванням арт-терапевтичних засобів.

Мета корекційно-розвивальної програми – зниження агресивної поведінки засобами арт-терапії. Завданням програми є:

1. Сприяння розпізнанню актуального емоційного стану;
2. Формування способів адекватного зняття емоційної напруги;
3. Формування адекватних емоційних реакцій щодо себе, своїх можливостей та навколишнього світу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 2(36) 2024

Тематичний план занять (всього годин: 32): 1. Діагностика. Дослідження агресивних реакцій та психоемоційного стану дитини. 2. Ознайомлення з правилами групи. Встановлення міжособистісних контактів у групі. 3. Тренінг «Чарівні фарби». 4. Тематичне малювання. Взаємозв'язок почуттів та кольору. 5. Малювання пальцями за допомогою фарб для обличчя. Плями силует. Релаксація та спрямоване формування образів. 6. Малювання кольорів. Квіткові натюрморти. Створення кольорової гармонії як терапії емоційного стану. 7. Створення ілюстрацій (казко-терапія у картинках). 8. Спільне створення малюнку. Розвиток навичок конструктивної взаємодії. Виготовлення аплікації. 9. Листівко-терапія як процес інтеріоризації позитивних образів. Розвиток емпатійних почуттів особистості. 10. Діагностика ефективності програми. 11. Заключне заняття-свято. Виставка дитячих робіт. 12. Рефлексія курсу.

Результати та їх обговорення. Результат проведеної психокорекційної роботи представлено у рисунку 1:

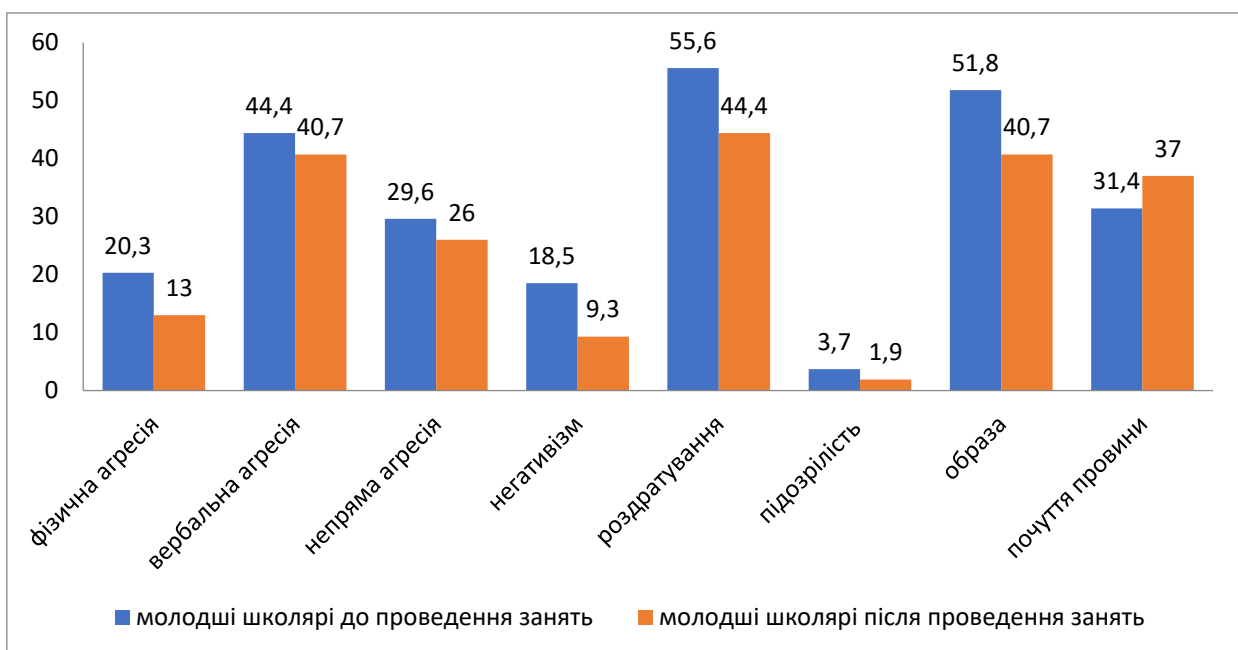

Рис. 1. Порівняльні показники агресивної поведінки молодших школярів відповідно методики діагностики показників і форм агресії А. Басса та А. Дарки (адаптація А. Осницького)

Проаналізувавши результати роботи, можна зробити висновок про те, що в результаті проведення корекційно-розвиваючої програми, яка спрямована на зниження рівня агресивної поведінки у молодших школярів фізичної агресії зменшився на 7,3% (4 особи), вербальної агресії на 3,7% (2 учні), непрямой агресії на 3,6% (2 учні), негативізм на 9,2% (5 учнів), роздратування на 11,2% (6 учнів), підозрілість 1,8% (1 учень), образа на 11,1% (6 учнів), почуття провини збільшилося на 5,6% (3 учні). Збільшення почуття

провини за свою поведінку пояснюється тим, що учні чіткіше стали усвідомлювати свою неправильну, негативну поведінку.

Висновок. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок про те, що арт-терапія дійсно є ефективним способом корекції агресивної поведінки дітей молодший шкільний вік.

Література:

1. Білоусова Н. М. Особливості психокорекції дитячої агресивності засобами арт-терапії. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 2013. № 114. С. 3-6.
2. Гуцуляк Л. Профілактика агресивної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти: теоретичний аспект. Ввічливість. *Humanitas*, 2022. № 1. С. 22-28.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Д. Зверевої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
4. Куб'як Н. Арт-терапія як засіб реабілітації дітей та підлітків, які постраждали від насильства. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (ТНПУ) 29–30 квітня, 2014, Тернопіль : Стереарт. С. 556-558.
5. Лящ О. П. Психологічна профілактика агресивних проявів в учнів професійно-технічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2006. 20 с.
6. Мазоха І. С. Індивідуально-психологічні особливості агресивності особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Одеса, 2008. 19 с.
7. Олійник І. В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 61. С. 208-213. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23790>
8. Олійник Н., Білик Т., Басюк А. Формування толерантності у молодших школярів. *Журнал «Перспективи та інновації науки»* Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»), 2022. № 6(11). С.299-308.
9. Олійник Н., Коваль Т., Басюк А. Досвід європейських країн у вихованні толерантності молодших школярів. *Журнал «Перспективи та інновації науки»* Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»), 2023. № 9(27). С.327-336.
10. Шевченко Ю. А. Арт-терапія як засіб впливу на особистість в кризових ситуаціях. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2015. Вип. 1. С. 14-16.

References:

1. Bilousova N. M. (2013). Osoblyvosti psykhokorektsii dytiachoi ahresyvnosti zasobamy art-terapii. [Peculiarities of psychocorrection of children's aggressiveness by means of art therapy]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University*. 114. 3-6.
2. Hutsuliak L. (2022). Profilaktyka ahresyvnoi povedinky pidlitkiv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity: teoretychnyi aspekt. Vvichlyvist. [Prevention of aggressive behavior of teenagers in institutions of general secondary education: theoretical aspect. Politeness]. *Humanitas*. 1. 22-28.
3. Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for specialists in the social sphere]. (2012). za red. I. D. Zvierievoi. Kyiv, Simferopol :Universum. 536.

4. Kubiak N. (2014). Art-terapiia yak zasib rehabilitatsii ditei ta pidlitkiv, yaki postrazhdaly vid nasylstva. Dytynstvo bez nasyllia: suspilstvo, shkola i simia na zakhysti prav ditei [Art therapy as a means of rehabilitation of children and adolescents who suffered from violence. Childhood without violence: society, school and family in defense of children's rights]: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (TNPU) 29-30 kvitnia, 2014, Ternopil : Stereoart. S. 556-558.

5. Liashch O. P. (2006). Psykholohichna profilaktyka ahresyvnykh proiaviv v uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Psychological prevention of aggressive manifestations in students of vocational and technical educational institutions] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykol. nauk : spets. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psykholohiia». 20p.

6. Mazokha I. S. (2008). Indyvidualno-psykholohichni osoblyvosti ahresyvnosti osobystosti [Individual and psychological features of personality aggressiveness] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykol. nauk : spets. 19.00.01 «Zahalna psykholohiia, istoriia psykholohii». 19p.

7. Oliinyk I. V. (2018). Art-terapiia yak odna z innovatsiinykh psykholoho-pedahohichnykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv. [Art therapy as one of the innovative psychological and pedagogical technologies in the professional activity of social workers]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov.* 61. 208-213.

8. Oliinyk N., Bilyk T., Basiuk A. (2022). Formuvannia tolerantnosti u molodshykh shkoliariv. [Formation of tolerance in younger schoolchildren.] *Zhurnal «Perspektyvy ta innovatsii nauky» – Magazine «Perspectives and Innovations of Science».* 6(11). 299-308.

9. Oliinyk N., Koval T., Basiuk A. (2023). Dosvid yevropeiskykh krain u vykhovanni tolerantnosti molodshykh shkoliariv. [Experience of European countries in education of tolerance of younger schoolchildren]. *Zhurnal «Perspektyvy ta innovatsii nauky – Magazine «Perspectives and Innovations of Science».* 9(27). 327-336.

10. Shevchenko Yu. (2015). A. Art-terapiia yak zasib vplyvu na osobystist v kryzovykh sytuatsiakh. [Art therapy as a means of influencing the personality in crisis situations]. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii – Actual problems of public administration, pedagogy and psychology.* 1. 14-16.